

TOKAT SEMPOZYUMU
01-03 KASIM 2012 TOKAT
BİLDİRİLER

CİLT III

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Ali AÇIKEL
Yrd. Doç. Dr. Samettin BAŞOL
Yrd. Doç. Dr. Ali Osman SOLMAZ
Öğrt. Gör. Murat HANİLÇE

TOKAT-2012

Tokat-Zile'ye Has Kırk Hatim ve Cuma Uygulamaları ile Bu Uygulamalarda Kullanılan Dini Musikiler

Emre PINARBAŞI*

Özet

Tarihi I. Dünya savaşına dayanan ve ilk defa Burcalı Camiinde uygulanmaya başlayan Zile'ye has Kırk Hatim olarak isimlendirilen uygulama; günümüze kadar ulaşmış ve bu süre zarfında farklı nedenlerden ötürü gerçekleştirilmiş dini bir uygulamadır. Gelenek şeklinde her yıl uygulanan Kırk Hatim uygulaması ile Zile halkına inançsal bir coşku verdiği tespit edilen Kırk Hatim uygulamasının devamı şeklinde olan Cuma Uygulaması (Sabah Zikiri) ise; dini musiki açısından Kırk Hatim uygulamasına benzemese de, dini uygulama olarak Kırk Hatim'i andıracak bir yapıdadır. Her iki uygulama da gözlem ve görüşmeye dayalı bir araştırma tekniği ile araştırılmış olup; başka hiçbir yörede olmayan; Tokat yöresine has dini bir uygulamadır.

Tokat'ın tarihi ve kültürel gelişimi

Tokat; Orta Karadeniz bölgesinde, Yeşilirmak havzası içinde yer alan bir yerleşim yeridir. Eski çağlarda Pontus Galatikos, Pontus Palemmomiakos ve Armenia Secund adları ile anılmıştır. İlk yerleşim yeri olarak bölgede; Tokat'ın 9 km. doğusundaki Comana Pontica (Komanat/Gümenek) adını taşıyan köy olduğu bilinmektedir. Hristiyanlığın Anadolu'ya yayılmaya başladığı zamanlarda putperestlerle Hristiyanlar arasındaki kanlı çatışmalar sebebiyle, Comana'da bulunan Hristiyanlar yaşadıkları yeri terk ederek Tokat şehrini kurmuşlardır.¹ M.Ö. 4000 yıllarından başlayarak 14 devlet ve birçok beylik bu topraklarda egemenlik sürdürmüştür.² Antik Bizans idaresinde Komana, Evdoksia, Dokia isimleri ile; Arap idaresinde Dokat; İran idaresinde Kah-Cun; Selçuklular idaresinde Dar'ün-Nusret; Moğol İmparatorluğu idaresinde Sobaru isimleri ile adlandırılmıştır.³ Ortalama 6000 yıldan bu yana Osmanlı İmparatorluğu zamanına kadar yaşamış uygarlıklar, devlet ve imparatorluklar şöyle sıralanabilir;

Hatti İmparatorluğu
Hitit İmparatorluğu
Frig Uygarlığı
Med Uygarlığı
Pers Uygarlığı

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Öğretim Görevlisi, emrepinarbasi@gmail.com.

¹ Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, (Basılmamış) Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul, 1990, s. 10.

² T.C. Tokat Valiliği, *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Tokat*, Tokat: Tokat Valiliği, 1998, s. 21.

³ T.C. Tokat Belediyesi, *Tokat'ın Tarihi*, <http://www.tokat.bel.tr/icerik.asp?id=14>, (26 Ekim 2011), s. 1.

Büyük İskender İmparatorluğu
 Roma İmparatorluğu
 Bizans İmparatorluğu
 Araplar
 Danişmend Devleti
 Anadolu Selçuklu Devleti
 Moğol İmparatorluğu
 İlhanlı Devleti
 Osmanlı Devleti

Tokat 1392 yılında Osmanlı İmparatorluğu idaresine katılmış ve adı Dârü'n Nasr olarak değişmiştir. Bu yıldan kısa bir süre sonra Anadolu topraklarına giren Timur, Tokat kalesini kuşatmış ancak elde edemeyerek şehre büyük tahribat yapmıştır. Fetret Devri diye adlandırılan dönemde Şehzade Çelebi Mehmet'in Amasya ve Tokat bölgelerinde çıkan ayaklanmaları bastırması, Osmanlı Devleti'nde yeniden düzenin sağlanması ile Tokat 5 yüzyıl boyunca Osmanlı birliği içinde kalmıştır.⁴ 1863 yılında nahiye, 1878'de Mutasarrıflık⁵, 1920'de müstakil Liva⁶ olan Tokat, Cumhuriyet'in ilanına kadar kendi kabuğunda kalmıştır.⁷ Osmanlı Devleti sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminden bugüne dek gelişerek Orta Karadeniz Bölgesindeki önemli şehirlerimizden birisi haline gelmiştir. Tokat yöresi 5000 yıllık bir tarihi olan, topraklarında 14 devlet ve birçok beyliğin hüküm sürdüğü bir yerleşim yeridir. Böyle bir geçmişe sahip olan Tokat'ta etkileşimlerden ötürü büyük bir kültür birikimi bulunmaktadır. Tokat; kültürünün geniş olmasının yanı sıra yöre topraklarındaki çeşitli devlet ve beyliklerin hüküm sürmesinden ötürü, din çeşitliliği açısından da Orta Karadeniz bölgesinde oldukça önemli bir konumdadır. Ayrıca, özellikle Alevi, Sünnî, Mevlevî, Ermeni ve Arap vb. vatandaşların bir arada yaşayabildikleri merkezlerden birisi konumunda olması nedeniyle de farklı bir zenginliğe sahiptir.

Böyle geniş çeşitliliğe sahip olan yörede yürütülmüş ve halen yürütülmekte olan cami, tekke ve Alevi-Bektaşî faaliyetleri diğer yerleşim yerlerine göre farklı şekillerde ortaya koyulmuştur. Bu farklılıklardan müzik de nasibini almıştır.

Tokat'taki yıllar boyu süren gelişim, değişim ve yöresel etkiler sebebiyle dini müzik de bu gelişim ve değişimden etkilenerek hem kendini geliştirmiş hem yöresel olarak değişik uygulamalara sahne olmuş, hem de zaman içinde değişime uğramıştır.

⁴ T.C. Tokat Valiliği, *a.g.e.*, s. 28.

⁵ Mutasarrıf: Tanzimat'tan sonra, Osmanlı yönetim teşkilatında sancakların yöneticisine verilen ad. Bkz. TDK, "Mutasarrıf", *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 1424.

⁶ Liva: Sancak anlamına gelmektedir. Bkz. TDK, "Liva", *a.g.e.*, s. 1311.

⁷ T.C. Tokat Belediyesi, *Tokat'ın Tarihi*, <http://www.tokat.bel.tr/icerik.asp?id=14>, (26 Ekim 2011), s. 1.

Kırk Hatim Uygulaması

Yöredeki kırk hatim uygulamasının başlangıcı olarak şu olay anlatılmaktadır:

“I. Dünya savaşı yıllarında Rus ordusunun o zamanki ismi “Yenihan” olan Sivas ili Yıldızeli ilçesine kadar gelmesi üzerine; yörenin kadınları Divrikoğlumun babaannesinin evinde, erkekler ise Burcalı Camii'nde toplanarak hatimler okumaya başlamışlardır.”⁸

Bu uygulamanın 40 hatimin başlangıcı olduğu düşünülmektedir.

“Şehrin eski imam hatiplerinden Hafız Ahmet Nezir Ataolur ve Hafız Hüsnü Hoşdoğdu hocalardan edinilen bilgiye göre; 1939 Erzincan ve Niksar depremi yıllarında başlarını seyislerin çektiği iki at üzerinde Çay mahallesindeki Çöplükbaşı mevkiinden başlayarak ters istikametlere hareketle şehrin etrafını çepe çevre dolaşarak at üzerinde hatim okunduğu bilinmektedir. Şehrin Cami-i Kebir Mahallesi muhtarı Şeref Demirtola; Burcalı Camiinde 1939-1940 yıllarında üç aylarda (Recep-Şaban-Ramazan) doksan gün hafızlar tarafından hatim okunduğu ve cemaate tarçınlı bal şerbeti ikram edildiği bilgisini vermektedir.”⁹

Burcalı Camii'nde kış mevsiminde, Recep, Şaban ve Ramazan aylarında 90 gün süreyle devam eden hatim okumaları, önce Dabakhane Camii'ne, sonra Tutlupınar Camii'ne ve en son olarak Ulu Cami olarak bilinen Nasuhpaşa Camii'ne nakledilmiştir. Nasuhpaşa Camii'ne aktarıldıktan sonra 90 gün olan hatim süresi 40 güne düşürülmüştür. Hala Zile Ulu Camii'nde bu gelenek 40 gün süre ile devam etmektedir.¹⁰

Zile Müftüsü İlyas Akyazı'dan alınan bilgilere göre 40 Hatim uygulaması şu sıra ile gerçekleştirilmektedir;

İmsakla beraber camiye gelen halk sabah ezanı okunduktan sonra sabah namazının sünnetini kırlarlar. 40 hatim günlerinde Zile'deki Ulu Camii haricindeki diğer camilerde sabah namazına 5-6 dakika önce durulur, sabah namazı sonrası mihrabiye¹¹ okunurken diğer camilerdeki hafız ve hocalar Ulu Camii'ye gelirler. Her sene gönüllü bir kişi tarafından Kur'an cüzleri dağıtılır. Çoğu zaman bir cüz 2-3 kişi birlikte okunur. 15 ila 20 dakika içinde Hatm-i Şerif tamamlanır. Bundan sonra ilçe müftüsü, vaizi veya diğer görevliler tarafından 5-10 dakikalık dini sohbet gerçekleştirilir. Konuşmadan sonra ilçe müftülüğü tarafından tespit edilen cami görevlilerinden biri kısa Sûreleri okur, cemaat tekbirlerle iştirak eder; diğer bir görevli dua yapar ve cemaat “Amin”

⁸ Ahmet Divrikoğlu, “Şehrimizdeki Kırk Hatim Dualandı”, *Özhaber Gazetesi*, 24 Ocak 2012, S. MMCCCCXCVI, s. 1.

⁹ Divrikoğlu, *a.g.m.*, s. 1.

¹⁰ Divrikoğlu, *a.g.m.*, s. 1.

¹¹ İmanın vakit namazlarından sonra mihrapta okumuş olduğu Kur'an-ı Kerim'den bir bölümü “aşır” şeklinde okunmasına mihrabiye adı verilmektedir. Ahmet Çakır, *Müziğe Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 98.

diyerek hatimlerin duası gerçekleştirilir. Dua sonrasında cemaatin bir kısmı bekleyerek işrak namazını kılarlar.

39 gün süren bu uygulama sonunda 40. gün bitiş duası gerçekleştirilir. Çevre illerden hocalar, âlimler, kurralar davet edilir. 40. gün hatim okunduktan sonra aşr-ı şerifler okunur, sohbetler yapılır. Tüm okunan hatimlerin, salâvatların, istiğfarların, tevhitlerin duası yapılır.

40. günün ayrıntılı uygulaması şöyledir;¹²

Ezan-ı Muhammedi okunduktan 5 dakika sonra Yasin-i Şerif okunur. Tesbihata geçmeden önce Âyet-ül Kürsi sesli olarak okunur. İlâhi korosu tarafından "Gelin Allah Diyelim", "Gariplik Tuttu Boynumdan", "Ey Rahmeti Bol Padişah", "Settar Allah İllallah" gibi bilinen ilâhiler seslendirilir. 40. gün şerefine ilçe dışından gelen misafirlere 2-3 ilâhi söyleme fırsatı verilerek onlardan ilâhiler dinlenir. Sabah namazı kıldırıldıktan sonra mihrabiye ve aşr-ı şerif okunur. Bunlardan sonra konuşmalar gerçekleştirilir. Konuşmaları müteakip Fil sûresi, Maun Sûresi, Kevser Sûresi, İhlas Sûresi, Felâk Sûresi, Nas Sûresi, Fatiha Sûresi ve Bakara Sûresi gibi kısa sûreler okunur. Sûre aralarında ilâhi korosu tarafından tekbirler getirilir. Hatim duası eğer misafir olarak geldiyse il müftüsü tarafından, yoksa ilçe müftüsü tarafından gerçekleştirilir ve 40 hatim bu şekilde sonlandırılmış olur.

40 hatim sonunda; Mehter Takımı Ulu Cami önünde "Eski Ordu Marşı", "Sancak Marşı'nı" sözlü, "Hücum Marşı'nı" sözsüz çalındıktan sonra; camiden çıkan cemaatle beraber kahvaltı yapmak için müftülük tarafından önceden belirlenmiş mekana "Eski Ordu Marşı'nı" ve "Sancak Marşı'nı" sözsüz, "Genç Osman Marşı", "Türk Kavminin Marşı'nı" çalarak yürürler. Mehteran mekân önünde "Estergon Kal'ası" gibi bir eser daha çalarak müziği sonlandırır. Cemaat bu mehteranlı eşlikle geldiği mekâna girerek, kahvaltılarını yaparlar.

Cuma Uygulaması (Sabah Zikri)

20 Ocak 2012 tarihinde Zile Müftülüğünce başlatılan bu uygulama; kırk hatimden esinlenerek oluşturulmuş bir uygulamadır. Her Cuma sabahı Zile Ulu Camii'nde yapılan bu uygulama şu şekildedir:

Sabah namazı öncesinde Yasin-i Şerif okunarak sabah namazı kılınır. Namazdan sonra normal namaz tesbihatı ve Haşr Sûresi'nin son ayetleri okunur. Haşr Sûresi'nin peşine tehliil, teşbih ve salevat okunmasının ardından kısa bir konuşma ve dua ile bitirilmektedir.¹³ Bu uygulama bestesiz olup, makamsal olarak herhangi bir sınırlaması olmadığından ve görevliler tarafından farklı makamlarda doğaçlama okunduğu için farklı ezgilerle

¹² İlyas Akyazı, -2012 Zile İlçe Müftüsü- "Zile'ye has kırk Hatim ve Cuma Uygulaması" Tokat-Zile: 05.01.2012.

¹³ İlyas Akyazı, -2012 Zile İlçe Müftüsü- "Zile'ye has kırk Hatim ve Cuma Uygulaması" Tokat-Zile: 05.01.2012.

seslendirmektedirler. Bundan ötürü uygulamanın ezgisini notaya alamadık. Zile Müftülüğünden aldığımız örnek uygulamanın Arapça metni ektedir.¹⁴

Cami müziği olarak yörede “*Kırk Hatim*” ve “*Cuma Uygulaması/Sabah Zikiri*” isimlendirmeleri ile tespit edilen bu iki uygulama, Tokat yöresine has olup başka her hangi bir yörede gerçekleştirilmeyen özel uygulamalardır.

Kaynakça

- AKSOY, Hasan, “Mevlid”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C. XXIX, s. 483-484.
- ÇAKIR, Ahmet, *Müziğe Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2009.
- DİVRİKOĞLU, Ahmet, “Şehrimizdeki Kırk Hatim Duaları”, *Özhaber Gazetesi*, 24 Ocak 2012, Tokat-Zile, S. MMCCCCXCVI, s. 1.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, (Basılmamış) Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul, 1990.
- T.C. Tokat Valiliği, *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Tokat*, Tokat: Tokat Valiliği, 1998.
- TDK, “Mutasarrıf”, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2005, s.1424.
- “Liva”, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2005, s.1311.

Kaynak Kişiler

İlyas Akyazı, -2012 Zile İlçe Müftüsü- “Zile’ye has kırk Hatim ve Cuma Uygulaması” Tokat-Zile: 05.01.2012.

¹⁴ Bkz. Ekler, Ek 1.

Ekler

Ek 1

UYGULAMA ÖRNEĞİ

1. Sabah Namazından önce Yasin-i Şerif okunması,
2. Namazdan sonra normal namaz tesbihatı ve Haşr Suresi'nin son ayetlerinin okunması;
3. Haşr Suresi son ayetleri bittiginde aşağıdaki tehlil, tesbih ve salevatın okunması,

تَعْلَمُ كَيْفَهُ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (Tehlil 11 defa)

حَسْبِيَ رَبِّيَ جَلَّ اللَّهُ مَا فِي قَلْبِي غَيْرُ اللَّهِ نُورُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (Tehlil 11 defa)

حَسْبِيَ رَبِّيَ جَلَّ اللَّهُ مَا فِي قَلْبِي غَيْرُ اللَّهِ نُورُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (Tehlil 11 defa)

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

(Uç defa) اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ كُلِّ دَاءٍ وَدَوَاءٍ وَبَارِكْ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ كَثِيرًا

وَصَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى نُورِ جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ

وَعَلَى آلِ كُلِّ وَأَصْحَابِ كُلِّ أَجْمَعِينَ وَاحْتِشِرْنَا مَعَهُمْ بِطُفُوكِ وَكَرَمِكَ آمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

عَلَى أَفْضَلِ الْعَالَمِينَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَوَاتِ

عَلَى أَشْرَفِ الْعَالَمِينَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَوَاتِ

عَلَى أَكْمَلِ الْعَالَمِينَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَوَاتِ

(10 defa) اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأَمِيِّ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ

سُبْحَانَ الْأَبْدِيِّ الْأَبَدِ ، سُبْحَانَ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ ، سُبْحَانَ الْفَرْدِ الصَّمَدِ ، سُبْحَانَ رَافِعِ السَّمَاءِ بِغَيْرِ عَمَدٍ ،

سُبْحَانَ مَنْ بَسَطَ الْأَرْضَ عَلَى مَاءٍ حَمِيدٍ ، سُبْحَانَ مَنْ خَلَقَ الْخَلْقَ فَأَخْصَاهُمْ عَدَدَ ، سُبْحَانَ مَنْ قَسَمَ الرِّزْقَ وَلَمْ يَنْسَ أَحَدًا ،

سُبْحَانَ الَّذِي لَمْ يَخْضِ صَاحِبَةً وَلَا رَكْدًا ، سُبْحَانَ مَنْ نَزَّاهُ وَيَعْرِفُ مَكَانِي وَيَسْمَعُ كَلَامِي وَيَرُزُّنِي وَلَا يَنْسَانِي .

يَا اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ عَمَّ تَوَكَّلْتُ وَلَا إِلَهَ غَيْرُهُ الَّذِي لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهَوَّ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ .

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

4. Program dua ile bitirilecektir.